

Sinonimija, sinonimičnost i sinonimnost nisu sinonimi

(Bernardina Petrović: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005., 281 str.)

Kada bismo prosječnoga hrvatskog maturanta gimnazije, koji je u završnome razredu slušao programom predviđeno gradivo leksikologije, upitali što je sinonimija, vjerojatno bi nam odgovorio, rječnički zgusnuto, da je to istoznačnost ili blisko značnost riječi. I odgovorio bi, u okvirima onoga što zna o toj temi, točno. Kada bismo pak o definiciji sinonimije pitali kojega jezikoslovca, odgovor bi ovisio o tome kojim se područjem jezikoslovlja bavi, iz koje teorije proizlazi njegov (lingvistički) pogled na svijet te koliko oštro (ili valjano?) definira razmatrani pojam. Međutim, kada bismo nakon dvaju, po svojoj biti posve različitih, odgovora na jednome mjestu željeli provjeriti što se dosad uopće zna o sinonimiji, a da, k tomu, taj sklop informacija uporabnom vrijednošću, sustavnošću opisa, znanstvenom relevantnošću te primijenjenošću i primjenljivošću može pomoći kako maturantu, tako i jezikoslovcu, upravo svakomu, rješenje bi bilo jednoznačno: valja posegnuti za knjigom Bernardine Petrović *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*.

Iako uvodno autorica postulira kako je sinonimija jedna od najbolje proučavanih semantičkih kategorija, ističe i to da u odnosu na istraživanja sinonimije u svijetu hrvatska lingvistika relativno zaostaje. No, što je iznimno pohvalno, nakon kon-

statiranja stanja navodi načine na koje će se uočeni nedostatak, zaostajanje, otkloniti. Ponajprije, metodološki se vrlo precizno, u strukturalističkome ključu, određuje da će se *sinonimijom* nazivati pojava u sustavu, na paradigmatškoj razini, uz razmatranje svih teorijskih postavki. Na sintagmatškoj razini govori se o *sinonimičnosti*, pojavi u kontekstu, realizaciji, ostvaraju u tekstovima hrvatskoga jezika. *Sinonimnost* je pak značajka sinonima u sustavu. Sinonimi je posjeduju, ali ona ne mora biti ostvariva u kontekstu.

Terminološko razgraničavanje temeljnih pojmova i potreba objasnidbene raščlambe uzrocima su četverodijelne strukture sadržaja. U prvome dijelu, *Sinonimija u različitim znanstvenim disciplinama*, spomenuti se fenomen razmatra u filozofiji, logici, retorici, stilistici i leksikografskome opisu. Drugi je dio naslovljen *Sinonimija u leksičkome sustavu hrvatskoga jezika* te unutar sebe podijeljen na troje: *Teorijski i metodološki okvir istraživanja*, *Sinonimija u leksiku hrvatskoga jezika* te *Sinonimija i sinonimičnost*. U trećem se dijelu autorica usredotočuje na pojam *sinonimičnosti* (*Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika*) i tu je zapravo riječ o početku primjene teorijskih postavki. Podcjeline su: *Teorijski i metodološki okvir istraživanja*, *Koreferencija i sinonimičnost* i *Značajke sinonimičnih odnosa u tekstu*. Četvrti, zaključni segment sadržaja je *Nacrtak za Hrvatski sinonimni rječnik* u kojemu se raspravlja o poticaju za izradbu hrvatskoga sinonimnika, metodologiji izradbe, strukturi rječničkoga članka te se daje uzorak leksikografske obradbe na primjeru slova Č. Posljednja je cjelina, dakle, poput treće, primijenjena.

Raspravljajući o sinonimiji u različitim znanstvenim disciplinama, posebno je podrobno obrađena njezina manifestacija u leksikografskome opisu. Naime, razvitkom računalnih tehnologija i postupaka koji omogućuju jednostavnije prikupljanje građe te izradbu i obradbu korpusa razvila se metaleksikografija, disciplina na granici leksikologije i leksikografije. Premda leksikologija i leksikografija imaju posebne ciljeve i metode (leksikologija proučava svojstva i strukturu leksičkih jedinica i odnose među njima; leksikografija podrazumijeva praktičan rad na sastavljanju rječnika, teoriju njihova sastavljanja te izradbu korpusa leksikografskih djela), one su među sobom povezane: leksikografski rad uključuje leksikološka proučavanja, bez leksikološkoga iskustva ne može se ni sastavljati niti rabiti rječnik. Sve navedeno, a i više od toga, vrijedi i za vrstu rječnika na koju se autorica dalje u tekstu usredotočila – sinonimni rječnik.

U nastavku se, dakle, detaljno opisuju sinonimni rječnici (povijesni pregled razvoja sinonimnika, definicija i tipologija, metodologija izradbe), koji se općenito dijele na razlikovne (distinktivne) i kumulativne, uz bitnu autoričinu napomenu da, iako bi ti rječnici trebali sadržavati samo sinonime, u praksi se u njima često u mikrostrukturi pronađe i kombinacija sinonima, antonima i hiponima. Vrijedi istaknuti i potpoglavlje *Sinonimija kao metajezlično sredstvo u rječničkoj makrostrukturi i mikrostrukturi*, gdje se raspravlja o sinonimiji kao metajezličnome sredstvu pri semantičkome opisu natukničkoga leksema. U obzir su uzeti primjeri iz suvremenih hrvatskih jednojezičnika (Anić 1998.; Šonje 2000.), rječnika

stranih riječi (Klaić 1983.; Anić – Goldstein 1999.) te Rječnika novih riječi (Brozović Rončević et al. 1996.), a navedena su tri načina korištenja sinonima kao metajezličnoga sredstva: a) sinonimi kao dopuna definiciji, od nje odvojeni točkom sa zarezom (;) ili samo zarezom (,); b) sinonimi kao jedino sredstvo semantičkoga opisa; od sinonimnoga parnjaka natuknica je ponekad odvojena oznakom jednakosti (=); c) natuknica se uputnicom *v.* ili *usp.* upućuje na sinonimni parnjak. Nakon analize utvrđeno je da se ni jedan od navedenih triju načina ne provodi dosljedno u rječnicima, što bi ipak, radi suštavnosti leksikografskoga pristupa, trebalo makar nastojati provoditi.

K tomu, istaknuto je i pitanje naznačke jezične razine s pomoću odrednica. Odrednice se nerijetko preklapaju i kombiniraju u leksikografskome opisu, a trebale bi biti strogo značenjski određene. Stoga se sažeto poručuje kako je sinonimija među odrednicama – metajezličnim činjenicama – nedopustiva.

Premda nipošto ne namjeravamo proglasiti prvi, teorijski dio knjige manje zanimljivim od praktičnoga, drugi je dodatno intrigantan zbog “provjere” provedbe predočenih i procijenjenih načela i modela, s obzirom na to da se autorica nakon apstraktne znanstvene razine okušava u konkretnoj primijenjeno-leksikografskoj. Međutim, zainteresirani će čitatelj i u tom segmentu pronaći i te koliko sadržaja koji će ga uvjeriti da je B. Petrović znanstveno pedantna, dosljedna i akribična u praksi, kao i u teoriji.

Iz trećega dijela *Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika* izdvajamo cjelinu *Značajke sinonimičnih odnosa u tekstu*. Tu se sinonimični elementi tipolo-

loški člane, uočavaju se različiti tipovi veza među njima na sintagmatskoj razini (asindetški i sindetški), a ističe se i to da se stvaraju određeni sinonimični tipovi među različitim semantičkim odnosima. Sintagmatske značajke među sinonimičnim jedinicama u tekstu prikazane su na primjerima asindetškoga, bezvezničkoga, negramatikaliziranoga povezivanja, što ne znači, napominje se, da se pritom ignoriraju druga gramatička sredstva veze poput vidsko-vremenskih odnosa, kataforičko-anaforičkih, nekih leksičkih ili intonativnih veznih sredstava. U analiziranom korpusu potvrđeno je asindetško povezivanje nizanjem, zatim upotrebom interpunkcijskih znakova (zareza, zagradā, kose crte i crtice), od kojih se najčešće rabiarez, te – među sinonimičnim elementima u nadrečeničnome jedinstvu – upotrebom jednoga sinonimičnoga elementa u jednoj rečenici, a drugoga u drugoj (npr. Ja sam **novajlija!** **Početni**! Moram još mnogo toga naučiti od vas!).

Od veznih sredstava najčešće se pojavljuje veznik (konektor) *i*, pri čijoj se upotrebi sadržaj jednoga sinonimičnoga elementa dovazuje na drugi te se njihova značenja “zbrajaju”, za razliku od, primjerice, nizanja značenja u asindetškoj vezi. Veznik *ili*, također čest u tekstovima, izriče alternativnost sadržaja, a sinonimično se može upotrijebiti samo kada se alternativnost ne odnosi na ekstenziju jedinica već na odnos sām, kada dva izraza označuju isti referent (npr. **Narcis** ili **sunovrat** postaje simbol svjetske borbe protiv raka). Slijede primjeri s istodobnim pojavljivanjem i kombiniranjem veznika *i* i *ili*, zatim različiti načini porabe konektora *to jest (tj.)* i *odnosno*.

U nastavku se prikazuju leksičke osobitosti sinonimičnih jedinica koje mogu biti u sinonimičnim odnosima na sintagmatskoj razini, a ne moraju pripadati istomu podsustavu, dapače, u pravilu pripadaju različitim jezičnim podsustavima. Pritom se misli na posuđenice, arhaizme, dijalektizme, žargonizme, kolokvijalizme, nekrotizme, eufemizme i vulgarizme. Oni u tekstu, iako su prostorno, vremenski, stilski i socijalno obilježeni, mogu biti sinonimičnima. Ovaj dio knjige višestruko je koristan jer je, ponajprije, bogato oprinjeren, terminološki egzaktan i sržno diskutiran, pa stoga i vrlo aplikativan na svim razinama poučavanja i proučavanja leksikologije, a, k tomu, intelektualno izazovan zato što mjestimice promiče nove ideje o kretanju leksema iz aktivnoga u pasivni leksik (vidjeti, primjerice, vrlo zanimljivu minijaturu o [novom?] terminu “zaboravljenica” u bilješci 109 na 188. stranici!).

Ukratko o jezičnom podsustavu dijalektizama: autorica ih najprije klasificira (lokalizmi, regionalizmi, dijalektizmi), zatim naglašava činjenicu kako su i štokavizmi (a ne samo kajkavizmi i čakavizmi) dijalektizmi, iako ih se nerijetko poistovječuje sa standardnojezičnicama, ističe kako se pojava prožimanja standardnojezičnica i dijalektizama može pratiti u dijakroniji hrvatskoga jezika (kontaktna sinonimija), kao i u sinkroniji (za što je, prema njezinu mišljenju, primjereniji termin međudijalekatna sinonimija). Na obje se spomenute pojave odnosi autoričina napomena kako nisu dovoljno istražene, niti im je posvećena pozornost koju zaslužuju, te se sugeriraju daljnja znanstvena istraživanja u tim područjima. U književne tekstove dijalektizmi

se najčešće uvrštavaju zbog karakterizacije likova ili slikanja “lokalnoga kolorita”, a kako bi se izbjeglo nerazumijevanje recipijenta, dijalektalna riječ biva popraćena standardnojezičnim ekvivalentom, tumačenjem, kraćom definicijom ili parafrazom (npr. Čega li se to prihvatiti ovako **rano, na sabajle?**).

Završno se razmatra odnos sinonimičnosti prema hiperonimičnosti te hiponimičnosti, meronimičnosti te holonimičnosti, kao i metonimičnosti te metaforičnosti.

Zadnji, četvrti dio je *Načrtak za Hrvatski sinonimni rječnik*. On obuhvaća natuknice od *čabar* do *čvrstorukaški*, to jest, dan je na uzorku obradbe slova Č. Izradba *Načrtka* obuhvatila je sljedeće faze: 1. leksikološka obradba sinonima; 2. utvrđivanje tipologije rječnika; 3. zacrtavanje koncepcije rječnika; 4. prikupljanje građe iz jednojezičnika i dvojezičnika; 5. prikupljanje korpusa potvrda; 6. utvrđivanje oblika i sadržaja rječničkoga članka. O svakoj navedenoj fazi autorica daje detaljnije tumačenje, što može biti korisno i onima koji se pisanjem rječnika bave (radi eventualnog osvješćivanja nesvjesnih procesa koje provode svakodnevno), kao i onima koji se namjeravaju time baviti (jer će njihovi bilo profesionalni, bilo amaterski, bilo hobistički, bilo zanesenjački projekti imati tvrdo uporište u teorijski i praktično valjano domišljenoj koncepciji koja se ovdje predstavlja).

Primjerom obradbe natuknice **čama** pokazat ćemo strukturu, zasad samo *Načrtka*, hrvatskoga rječnika sinonima¹⁸.

¹⁸ Naravno, govorimo samo o prezentiranome tipu sinonimnika, koji B. Petrović naziva prijelaznim, znajući pritom da su Ljiljana Šarić i Wiebke Wittschen 2003. godine objavi-

čama = **tjeskoba, potištenost, nezadovoljstvo, sjeta, letargija, dosada, mrtilo, nedjelatnost, učmalost, tromost, čamotinja** (*ekspr.*), **nujnost** (*ekspr.*): osjećaj duboke praznine i neraspoloženja – *Od svih je tromosti duha čama ipak najgora.* [ž -e]

Glavu članka čini naglašena natuknica, slijedi tijelo, u ovome slučaju sinonimni niz, od glave odvojen znakom istosti ili bliskosti (=), zatim definicija, potvrda i morfološka odrednica. Uz neke članove sinonimnoga niza može, u ovisnosti o pripadanju pojedinoj etimološkoj, vremenskoj, područnoj, stilskoj ili terminološkoj domeni, stajati skraćena odrednica. Premda neuobičajeno, autorica u tijelo članka stavlja i definiciju, što tumači kao postupak koji pridonosi boljem i točnijem opisu članova niza. Definicija, objašnjava se dalje, najčešće sadržava značenjske elemente koji u najvećoj mjeri oslikavaju uobičajene uporabe određenih leksema. Imamo li na umu i to da se sinonimnim rječnikom mogu koristiti i stranci, stavljanje jasne, jednostavne i razumljive definicije u tijelo postaje razložnijim.

Potvrda za svaki član sinonimnoga niza ne bi pridonijela gospodarstvenosti i upotrebljivosti sinonimnika, pa je prikladno rješenje da se za svako semantičko polje dā samo jedna potvrda. K tomu, kriterij za određivanje sinonimičnosti – zamjenjivost u kontekstu – tu se može najbolje testirati. Na kraju, gramatička je odrednica dodatna obavijest o natuknici. Ona je u sinonimnome rječniku od sekundarne važnosti, no zbog cjelovitosti i integralnog opisa leksema i taj se postupak može shvatiti, to više što je gramatika u članci-

le *Rječnik sinonima*, koji je pak kumulativan.

ma *Nacrtka* dana iznimno zgusnuto. Jasnno, izvornomu govorniku ta informacija ne smeta, a strancu može, poput umetanja definicije, olakšati porabu rječnika.

Zaključno možemo ustvrditi da u knjizi Bernardine Petrović *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku* ima mnogo mjesta na kojima valja zastati. Za to postoji nekoliko razloga: ponajprije, zbog znanstvene pomnje, obuhvatnosti i sistematičnosti opisa te metodološke utemeljenosti i korektnosti istraživačkih postupaka, zbog transparentnosti stavova i dosljednosti u njihovu provođenju, zbog izražena osjećaja za stilske nijanse jezika, ali i metajezika, zbog usklađenosti postuliranih teorijskih postavki i njihove praktične primjene, zbog dobrohotnih i umjernih napomena o tome koji aspekti obrađivana fenomena nisu istraženi te kamo bi trebala smjerati daljnja istraživanja i, ne zaboravimo ni to, zbog načina pisanja, posredovanja te dostupnosti vrlo vrijednih znanstvenoistraživačkih spoznaja i rezultata kako uskomu jezikoslovnom krugu stručnjaka, tako i onima koji bi možda, za početak, samo željeli znati zašto sinonimija i sinonimičnost nisu sinonimi.

Kristian Lewis